

Sej. zap. GM, 8. X. 1903; SN, 28. VI. 1902, 8. X. 1903. — 24. Sej. zap. GM, 4. VI. 1904; IGM, 1906, str. 11; ib. 1907, str. 34, 35; ib., 1908, str. 24, 25; SN, 24. III. 1906. — 25. SN, 27. X. 1906, 25. X. 1907; Sej. zap. GM, 1907 do 1910; ib. 8. VII., 5. IX., 20. X. 1912; ib. 4. III. 1914; IGM, 1906, str. 17. — 26. Sej. zap. 21. XI. 1909. 27. Sej. zap. 28. XI. 1909. — 28. SN, 23. XI. 1909; sej. zap. 24. XI. 1909. — 29. Sej. zap. GM, 24. XI. 1909; SN, 1908, 11. I., 17. I., 31. I. 1908, 21. XI., 28. XI. 1909. — 30. P. Kozina, Novi akordi, 1914, 13, str. 22—23 in 14, str. 15, 23; Musikkultur in Südösterreich, Dunaj, 1914, D. Cvetko, ZGUS, III., 1960, str. 378, 380, 452, 453. — 31. Glej sejne zapisnike GM in IGM, 1908—1910; SN, 14. IX., 23. XI. 1909. Navzlic prizadevanjem odboru GM ni uspelo ustanoviti podružnično glasbeno šolo v Ribnici. Prav tako se je izjalovil poskus združitve šole GM z Orglarsko šolo v Ljubljani (Sej. zap. 11. XI. 1913) — Predlog Saše Šantla, da bi odbor GM ustanovil podružnično glasbeno šolo v Pazinu v Istri, po daljših razpravah ni uspel. Sej. zap., 12. VI. 1918. Iz podatka v sejnem zapisniku GM od 6. I. 1916 izvem, da se je na Rakovniku učil tri leta gosli Anton Fabian, iz česar lahko zatrdno sklepamo, da je tam delovala že od leta 1913 podružnična šola GM. Glej še sej. zap. 14. VI. in 18. X. 1918. — 32. SN, 4. IV. 1908 in 23. II. 1911, str. 5; IGM, 1909, str. 7, 21, 25, 26 in 1910, str. 19, 20; sej. zap. GM, 20. III. 1908. — 33. Sej. zap. GM, 13. X. 1908; 14. IX. 1909 in nadaljnji zapisniki do 30. IX. 1914; SN 30. IX. 1913. — 34. SN, 14. IX. 1909; sej. zap. 1914, 30. IX. — 35. SN, 30. IX. 1913; sej. zap. 1917, 22. IX., ib. 1919, 24. III. — 36. Sej. zap. 29. III. 1917, 6. VIII, 18. X. 1918. V pičlih treh letih se je število učiteljev na obeh šolah povečalo od 30 na 60 s honorarnimi, a je pozneje zopet upadlo. Glej sej. zap. GM, 21. V. 1919, 6. X. 1921. — 37. M. Hubad, Jugoslovanski konservatorij Glasbene matice v Ljubljani, Cerkevni glasbenik, 1919, XLII, str. 59, 70; Sej. zap. GM, 18. X. 1918; ib. 24. III. 1919; ib. 17. XI. 1920. Matični zbor je koncentriral v teh-le francoskih mestih: Strassbourg, Nancy, Reims, Lille, Paris, Lens, Lyon, Grenoble, Geneve in v Švici: Bern, Zürich. Sej. zap. GM, 16. I. 1929. — 38. Sej. zap. GM, 1919, 1920; SN, 23. VI. 1919, str. 4; SN, 19. VII. 1919, str. 5. M. Hubad, Jugoslovanski konservatorij, glej op. 37. — 39. Prvo pomoč je dobila Glasbena matica že leta 1922 od ministrstva za socialno politiko. Konec maja 1924 je bilo

sprejetih z odlokom ministrstva za prosveto (O.N. br. 27.067) v državno službo deset učiteljev in naslednje leto še dva. Hubad je bil državno nastavljen leta 1922 kot upravnik Narodnega gledališča v Ljubljani. Leta 1926 (I. IV.) so bili državno nastavljeni še trije učitelji, administrator, pisarniški poduradnik (zvaničnik) in služitelj konservatorija. — Glej IGA, 1939/40, str. 7, 8; sej. zap. GM, 13. I. 1927; S, 23. X. 1925, str. 3, 4; M. Hubad, Jugoslovanski konservatorij GM v Ljubljani, UT, 27. VIII. 1919, str. 6. Hubadu je ob tem velikem uspehu podržavljenja konservatorija in ob 60-letnici življenjskega jubileja priredil odbor GM veliko slavje. V Skaručni mu je zbor GM zapel podoknico in pevski zbori pred stanovanjem v Ljubljani, njegovi pevci solisti Jurij Betetto, Ljubiša Ilčić, Pavla Lovše in Josip Rijavec so pripravili v Unionski dvorani in v Zvezdi slavnostni koncert, Hubad je prejel diplomu častnega člana GM, album s slikami. — Sej. zap. GM, 10. VIII. 1926. — 40. Sej. zap. GM, 28. VI. in 28. XII. 1925, 30. VIII. 1928. Slovenska glasbena revija, št. 1, 1951, str. 81. Podobne kritike je na račun GM in koncertne poslovalnice napisal Stanko Vurnik v Dom in svetu ter Slovincu. Tu navaja, da pevski zbor GM, ki je koncertiral na Češkem, Poljskem in v Franciji, sedaj stagnira in zanemarja gostovanja na slovenskem podeželju. Konservatorij bi morali modernizirati, absolventi premalo poznajo sodobno glasbo in v njihovi izvajalni praksi pogrešamo več umetniške poglobljenosti. Glej še: DS, 1929, str. 62—65; S, 1929, maj; Sej. zap. GM, 16. II. 1929 in 8. I. 1930. Pevski zbor GM je po Hubadu prevzel Srečko Kumar, »najvrednejši naslednik, mlad, temperamenten, do skrajnosti delaven in vztrajen, pevci sledijo njegovi sugestivni roki.« SN, 9. V. 1924. — 41. Sej. zap. GM, 1933, 3. VI. in 11. VI.; ib.; 1933, 29. XII. — 42. Brez podpisa, Matej Hubad — šestdesetletnik, SN, 28. VIII. 1926, str. 2. Brez podpisa, Matej Hubad, k 60-letnici njegovega rojstva, J. 28. VIII. 1926, str. 3; Z, 1932, letnik VIII, št. 1, str. 3, 4; ib., 1932, št. 2, str. 12; CG, 1919, leto XLII, št. 5, 6, str. 48; SN, 19. VII. 1919, str. 5. — Na predlog Umetniškega oddelka prosvetnega ministrstva je kralj odlikoval z redom Belega orla upravnika Narodnega gledališča v Ljubljani Mateja Hubada. SN, 27. VI. 1924, št. 145; ib. 5. VII. 1924, št. 151. Kumar je predlagal reorganizacijo zbora, ustanovitev zborovodske šole in — ponovno — mladinskega zbora.

ZAČETKI ELEKTRIFIKACIJE ŠPODNJE IN ZGORNJE ŠIŠKE

BRANKO ŠUŠTAR

»O 20. stoletju prerokujejo, da bode stoletje elektrike«, je na pragu novega, dvajsetega stoletja govoril ljubljanski župan Ivan Hribar. A tedaj so se njegovi someščani električnih žic še bali in le neradi sprejemali to novost,¹ čeprav so ljubljanske ulice od leta 1898 poleg plinskih osvetljevale tudi električne luči. Razsvetljava glavnega mesta dežele Kranjske pa je zbujača željo po posnemanju tudi v predmestjih.

Spodnja Šiška, nekdanja prva vas ob poti iz Ljubljane na Gorenjsko, v začetku 19. stoletja ni štela niti 500 ljudi, ob koncu stoletja pa je imela že štirikrat več prebivalcev. Postajala je del ljubljanskega predmestja in leta 1900 je bivalo tam 4900 ljudi, četrto stoletje zatem pa so cenili prebivalstvo Spodnje Šiške na preko 8000 ljudi.

Že v letih pred prvo svetovno vojno so čutili Šiškar-

ji potrebo po modernizaciji razsvetljave, ki je bila tako pomanjkljiva, da je bila že leta vzrok za pritožbe. Majhne petrolejske svetilke, ki so do tedaj svetile v šišensko temo in občino precej stale, so želeli zamenjati za kaj boljšega. In kaj je boljše: plin ali elektrika?

Leta 1911 je občinski odbor Spodnje Šiške razmišljal o uvedbi plinske ali električne napeljave ter se informiral pri ljubljanskem magistratu o možnostih. Ker bi bila napeljava plinovoda zaradi oddaljenosti plinarne stala preveč, je prišla v poštev edinole električna luč. A samo za razsvetlavo bi bila električna napeljava neumestna in predraga. Tako je županstvo v Spodnji Šiški konec leta 1912 povprašalo pri privatnikih ter poizvedelo, da bi potrebovali za »električno razsvetlavo: 308 žarnic, eno obločnico, za gonilno silo: 22 konjskih sil in sile za dve pumpi,« za cestno razsvetlavo pa bi prišlo v poštev čez 1500 m cest.

A kje dobiti elektriko? Mestni magistrat je še konec leta 1913 menil, da je ureditev električnega omrežja v Spodnji Šiški odvisna od bodoče hidrocentrale na Ljubljani. Deželni odbor Kranjske pa se je nadejal, da bo mogoče priključiti Spodnjo Šiško na omrežje kakšne od deželnih elektrarn, morda že prihodnje leto ob dograditvi daljnovoda iz Završnice.

Tako so občini Spodnja Šiška ostale le obljube in odločili so se, da cestno razsvetlavo izboljšajo s petrolejskimi obločnicami. Zadeve so se lotili previdno, zbirali ponudbe in maja 1913 sklenili naročiti za poskušnjo eno 800-svečno svetilko sistema Perpetua za ceno okoli 200 kron ter jo postaviti na enem izmed glavnih cestnih križišč občine. A z njo šiškarji niso bili zadovoljni.

Konec leta 1913 je dunajska družba za razsvetlavo Lux-Licht ponudila občini, da ji — brez obveze nakupa — poskusno postavi svojo svetilko, pa so preizkusili še to. Občinski odbor se je marca 1914 res odločil za nakup desetih 1000-svečnih njihovih svetilk po ceni 210 kron za kos. Kupnino pa so nameravali kriti z rednimi letnimi občinskimi dohodki ter jo plačati v treh obrokih v dobrih dveh letih. Svetilke so res kmalu prišle in ko so jih v začetku maja montirali na lese ne drogove, je Spodnja Šiška dobila boljšo cestno razsvetlavo. A že tedaj so se nadejali, da »le začasno, in sicer do tedaj, ko bode občino mogoče preskrbeti z modernejšo električno razsvetlavo.«²

ELEKTRIČNA ZADRUGA V SPODNJI ŠIŠKI

Med prvo svetovno vojno so lahko spoznavali uporabo elektrike od blizu, saj je imela vojska v arzenalu v Spodnji Šiški takšno napeljavo za svoje potrebe.³ Kmalu po koncu vojne pa so sredi leta 1919 začeli z organiziranjem električne zadruga⁴ ter avgusta že sklicali ustanovni občni zbor Električne zadruga v Spodnji Šiški, ki je imela »namen preskrbeti in oddajati članom električni tok za razsvetlavo in gonilno silo za obrt.«⁵ Tedaj so sprejeli zadruga pravila ter izvolili načelstvo in nadzorstvo: prvemu je predsedo-

val trgovec Ivan Bajželj, drugemu pa Jože Seidl. Članski delež je znašal 100 kron (že spomladi naslednje leto so ga povišali na 300 kron), vsak zadrugačnik pa je za poslovanje zadruga jamčil še z dvakratnim takim zneskom. Zadruga je postala članica Zveze slovenskih zadruga.

Električna zadruga

registr. zadruga z omejeno zavezo

===== v Spodnji Šiški. =====

»Glava firme« na dopisih Električne zadruga v Spodnji Šiški

Dovoljenje za ureditev električnega omrežja na področju mesta Ljubljane — k mestu je od leta 1914 spadala tudi prej samostojna občina Spodnja Šiška — je mestna občina ljubljanska sicer električni zadruga dala, a le do preklica. Glede odkupa zadrugačnega omrežja pa si je mesto pustilo proste roke.⁶ Čeprav je že od konca 19. stoletja delovala mestna elektrarna, ta ni mogla kriti čedalje večje porabe elektrike in predmestja ter okoliške vasi so bile odvisne od lastne akcije. Še leta 1922 je, kakor vsako leto jeseni, mesto izdalo razglas o štednji z električnim tokom v zgodnjih večernih urah, ker so bili stroji v elektrarni pač preobremenjeni.⁷

Šišenska zadruga pa si je zagotovila električno energijo iz Česnove elektrarne⁸ v Brodu pri Tacnu, ki je začela obratovati leta 1910 najprej za potrebe šentviške obrti, kasneje pa je oddajala tok tudi v Dravlje, Trato in Podgoro. Pa tudi v Šiško.

Trajalo je leto dni, da je bila zadruga z napravo omrežja gotova (10. avgusta 1920)⁹ in na zadnjo septembrsko nedeljo leta 1920 so v Šiški prvič zažarele električne svetilke. Takrat so priredili otvoritveno veselico.¹⁰ Na njej so predstavili delovanje električne razsvetljave, rajanje pa so podaljšali pozno v noč ter »vsled prekoračenja policijske ure« plačali 120 kron globe. Prav toliko pa so odšteli elektrarni Česen za porabo toka. A z veselico niso imeli izgube in večji del dobička (tega je bilo za dobrih 12.000 kron) so si menda razdelili kar trije člani vodstva.

Najprej so poskrbeli za javno razsvetlavo in jo tako po sedmih letih spet izboljšali. Tokrat z elektriko. Javna razsvetljava je na novo zagorela konec oktobra 1920 in skrb zanjo sta si delila šišenska zadruga in mesto, ki je tudi prispevalo k stroškom.¹¹

V januarju leta 1921 pa so — če že ne prej — prišli na vrsto še posamezni člani zadruga in tako so v januarju napeljali električno šestnajstim, februarja je dobilo tok še ducat šiškarjev, nato pa do jeseni še štirje do sedem interesentov mesečno. Do septembra

1921 je plačalo napeljavo toka 72 članov, ki so za instalacije dali od nekaj sto do 7.600 kron. Večina je morala zbrati za hišno napeljavo poldrugi tisočak denarja.

Zadruga je poslovala bolj po domače brez urejene knjigovodstva in po Šiški se je govorilo, da je vodstvo zadruge »z električnim denarjem kupovalo vole in krave«. Pomlad leta 1921 je bila kar živahna: član nadzorstva je obvestil sodišče, da premoženjsko stanje zadruge ne ustreza bilanci (manjkali so podatki o števcu in žarnicah), spor pa je dobil tudi politično ozadje. Na dan občinskih volitev — volili so ljubljanski mestni svet — so se 26. aprila 1921 pojavili po Šiški letaki, ki so napovedovali »sodnijsko revizijo proti električni zadrugi šišenskih JeDeeSarjev« in propagirali tretjo volilno skrinjico NNS (Narodno napredne stranke). Ali je to kaj vplivalo na volilne rezultate¹² od vseh oddanih glasov v Spodnji Šiški jih je bilo 1/3 za komuniste, po 1/5 za rivalski JDS (Jugoslovansko demokratsko stranko) in NNS ter 1/10 za Slovensko ljudsko stranko — ni prav jasno. Kasneje pa je sodišče ugotovilo, da »prometa z govejo živino ni bilo pri zadrugi nobenega«, uporabljali pa so staro računovodsko knjigo bivše mesarije Favai.

A nasprotja v vodstvu zadruge še niso minila. Ta naj bi obravnaval izredni občni zbor zadruge. Interesenti so zanj zbirali podpise od hiše do hiše z obljubo, »da naj se podpišem, da bo luč po letu cenejša«, kakor so kasneje izjavljali podpisniki. Avgusta 1921 so zadrudniki ugotavljali, da je bilo napadanje zadruge le strankarsko in ne gospodarsko in želeli takšno debato končati enkrat za vselej. Zadruga je poslovala precej na tesno in zaradi večjih izdatkov tudi zviševala ceno. Pojavljali pa so se tudi predlogi — predvsem premožnejših v vodstvu — da bi zadrugo preosnovali v delniško družbo in tako dobili manjkajoči denar. A misel o razdružitvi zadruge, ki se je pojavljala še leta 1923, so zadrudniki zavrnili.

Da očitki vodstvu vendar niso bili brez osnov, se je pokazalo v februarju 1924, ko je predsednik zadruge dobil zaradi različnih nerednosti nezaupnico in je odstopil. Nekaj mahinacij je bilo z žarnicami (te je kupilo vodstvo in jih potem odstopilo zadrugi v njeno finančno škodo), leta 1923 pa je v enega od transformatorjev udarila strela, ki je napravila za 24.000 kron škode, saj ni bil zavarovan. Zadruga je vsaj do jeseni 1923 delovala »kar tja v en dan brez proračuna« ter odplačevala dolg. Zato ni bilo nič čudnega, da je aprila leta 1924 izredni občni zbor (sklic tega je zahtevalo 55 zadrudnikov) izvolil — med razgibanim zborovanjem — novo vodstvo zadruge, ki mu je načeloval Jože Seidl. Razprtij pa še ni bilo konec.

Ob veselju nad elektriko, ki je od septembra 1920 svetila v Spodnji Šiški, je bilo med člani tamkajšnje Električne zadruge kar živahno zaradi preprirov in težav pri poslovanju. Ko so jeseni 1924 spet obravnavali spore v zadrugi, so bili mnenja, da je bila nestrokovna organizacija vzrok nesporazumov, ter

želeli »da se politika ne vnaša v gospodarstvo, ter da se napravi enkrat red v vodstvu«. Sloga v načelstvu zadruge (to je tedaj vodil inž. Ivan Dedek) je res pripomogla k uspešnejšemu delu.

Leta 1925 so sprejeli nova pravila, po katerih so lahko uporabljali hišni posestniki tok le zase in za svoje stranke v hiši, obrtniki pa le za svoje poslovne lokale. Zadrudni delež je znašal 75 din in dajal pravico do uporabe »125 Wat ali 125 sveč«, za uporabo motorjev (gonilne sile, so rekli takrat) pa se je moralo plačati za vsako konjsko silo 5 deležev. A že leto zatem, ko je bila zadruga poslovno aktivna, so menili, da so jim deleži le v breme.

Do srede leta 1926 so razširili cestno razsvetljavo in jo okrepili pa tudi znižali ceno toku za 25 par pri kWh. Takrat so tudi prvič razpravljali o interesu mestne občine, da bi Spodnjo Šiško priključili na omrežje mestne elektrarne. Toda s Česnovno elektrarno na Brodu, ki jim je dobavljala tok, so bili vezani s pogodbo do leta 1930. Ta šišenska električna zadruga je bila od svoje ustanovitve članica revizijske zveze liberalne smeri: Zveze slovenskih zadrug. Ta ji je dajala tudi kredit (do 100.000 din z 9,5 % obrestmi), za katerega so jamčili člani načelstva. Ob izstopu takšnega poroka iz zadrudnega vodstva pa so iskali kredit drugje. Tega je ponudila najceneje (z 8,5 % obrestmi) Zadrudna zveza in tako je Električna zadruga prestopila leta 1928 v članstvo te zadrudne zveze, ki je bila bližje Slovenski ljudski stranki.

Če je bila zadruga leta 1923 »tako rekoč pred padcem«, pa je bilo leta 1928 — tedaj je zadrugo vodil Fran Šalehar — za 98.000 din dobička. Razmišljali so o sodelovanju pri razširitvi tacenske hidrocentrale, a k temu zadruga ni pristopila, pač pa je obnavljala svoje omrežje. Zadruga je imela probleme s poslovnimi prostori, saj niso »imeli potrebne delavnice, ne prostora za zlaganje drogov, kateri so ležali na javnih prostorih, ne prostora za lestve, ki so bile pod raznimi šupami na razpolago vsakomur. Skratka nič!« Tako se je porodila misel o lastnem domu zadruge.

Konec leta 1922 je štela zadruga 244 članov. Do leta 1927 se je število članov povečalo na okoli 300. Ti so imeli »instaliranih 27 motorjev 285 K.s., 20 kuhalnih, grelnih in drugih aparatov, ter 2 peči«. Ker pa je bilo na omrežje priključenih skupaj 566 števcov, je zadruga oddajala »tok na račun in odgovornost naših članov še 266 drugim strankam, ki stanujejo pri zadrudnikih«. V celoti je bilo tedaj v Spodnji Šiški priključenih 4200 žarnic.

V teku štirih let (1923—1927) se je promet zadruge dvignil od 2 na 6 milijonov din, poraba toka pa v triletnem obdobju kar za 50 %. Leta 1927 je zadruga oddala 123.500 kWh električnega toka pri okoli 12 % izgubi na omrežju. Tedaj so zadrudnike spodbujali k uporabi »elek. energije v izključno gospodinjske svrhe, tj. za kuhanje, likanje i.t.d.« ter načrtovali izjemno ceno toka za uporabo v gospodinjske in gošpodarske namene. Seveda so bili Šiškarji kar najbolj

zadovoljni s svojo električno zadrugo, ker so plačevali tok po ceni, ki je bila »dokaj nižja kakor v njeni najbližji okolici.«

ELEKTRIČNA ZADRUGA V ZGORNJI ŠIŠKI

Če so si v Spodnji Šiški z osnovanjem električne zadruge pomagali, da jim je septembra 1920 zasvetila električna luč, tudi v drugih vaseh proti Gorenjski niso mirovali. Še pred koncem prve svetovne vojne so avgusta 1918 z namenom »preskrbeti in oddajati članom električen tok za razsvetlavo in gonilno silo, nabavljati kmetijske stroje in jih posojati zadrugnikom«, osnovali Električno strojno zadrugo v Št. Vidu nad Ljubljano.¹³ Zadrugi je načeloval zgornješiški župan Ivan Zakotnik, odborniki pa so bili še iz Št. Vida, Glinice, Podutika, Guncelj, Stanežič in Dravelj, povečini posestniki.

Do maja 1919 se je v zadrugo vključilo 259 članov. A z omejitvijo področja delovanja le na Zgornjo Šiško se je leta 1921 število članstva zmanjšalo na 125. V letih 1919 in 1920 je zadruga poslovala z izgubo (te je bilo enkrat okoli 2000 kron in drugič okoli 5000 kron), kar je bilo pač zaradi stroškov ob napeljavi elektrike. Dela na električnih vodih so tekla še spomladi leta 1921, ko so čakali na odobritev pogodbe za prejemanje električnega toka iz bližnje Česnove elektrarne na Brodu pri Tacnu.

Z novimi zadrugnimi pravili leta 1924 so tudi spremenili ime zadruge, saj so bili njeni člani le iz Zgornje Šiške. Vsak član je moral vplačati en zadrugni delež (25 din) za vsako žarnico in likalnik, če pa je uporabljal elektriko za pogon, pa za vsako konjsko silo tri deleže. Občni zbor, ki je zasedal v gostilni Kavčič, je razpravljal tudi o povečavi elektrarne in o vključitvi v revizijsko zvezo liberalne smeri (Zveza slovenskih zadrug), čeprav so bili dotlej vključeni v Zadrugno zvezo.

Žig Električne strojne zadruge
v Zgornji Šiški

Zadruga je imela z električno napeljavo stalne težave in želeli so, da bi skrbela za omrežje kar elektrarna Česen. Omrežje je bilo res v slabem stanju — menda je bilo kar 50 % izgube — in mojster Petrič, ki naj bi skrbel za omrežje, je pošiljal v popravilo napak kar

»vaje, kateri ne vedo, kaj imajo za delati in tudi ne znajo«, kakor je bilo slišati na občnem zboru zadruge novembra 1925. Leta 1926 je imela zadruga še 30.000 din dolga pri Zvezi slovenskih zadrug, njej pa so dolgovali člani za plačilo toka kar 28.000 din. Problem plačevanja električnega toka so imeli še v naslednjih letih, saj so še leta 1929 živahno razpravljali o predlogu, »da se onemu zadrugarju, ki v teku 14 dni ne plača tokovine, odreže žica.« In sklenili so, da po dveh opominih grožnjo tudi uresničijo.

Število članov Električne zadruge v Zgornji Šiški se je gibalo okoli 120, naraščalo pa je število vplačanih deležev in tudi poraba električne energije. Konec leta 1924 so imeli zadrugniki 881 deležev, leto zatem nad 1000 in konec leta 1927 okoli 1110. Za porabljen električni tok je zadruga plačevala elektrarni Česen leta 1924 okoli 26.000 din, leto zatem 31.000 din in leta 1927 že nad 65.000 din. A od slednje vsote je elektrarni dolgovala še skoraj 40.000 din. Če upoštevamo še probleme z napeljavo, se ni čuditi, da se je pojavila misel o združitvi obeh šišenskih električnih zadrug, saj je zadruga v Spodnji Šiški poslovala zelo ugodno.

Pogajanja o združitvi so tekla spomladi 1929, nato je izredni občni zbor Električne zadruge v Zgornji Šiški 5. junija istega leta sklenil spojitve zadrug. »Posebno radi cene električnega toka, kakor tudi izvršitve popravil električne napeljave,« kot so takrat zapisali. Z razpustom te zadruge so njeni člani postali zadrugniki nove skupne Električne zadruge za Spodnjo in Zgornjo Šiško, pri kateri se je osnoval rezervni sklad za Zgornjo Šiško.

Ob združitvi so celotno električno napeljavo v Zgornji Šiški cenili na 100.000 din. Na likvidacijskem občnem zboru zgornješišenske električne zadruge leta 1929 so menili, da »je storila zadruga pameten korak, ker se je združila s Sp. Šiško in likvidirala. Saj se je rešila vseh težav, zadrugniki pa imajo sedaj po ceni si-guren tok ter neogrožen od vednih motenj.«

ELEKTRIČNA ZADRUGA ZA SPODNJO IN ZGORNJO ŠIŠKO

Ko je Električna zadruga v Spodnji Šiški leta 1929 slavila desetletnico obstoja, so zadrugniki sklepali o spojitvi obeh šišenskih električnih zadrug. Spodnješiškarjem se je zdelo, da bo po združitvi postala zadruga »mogočen faktor na zunaj, še mogočnejša pa iz ekonomsko gospodarskega vidika.« Zgornja Šiška bi dvignila skupno porabo elektrike, kar bi bilo v korist vsem, saj je elektrarna računala tok ceneje, čim več se ga je porabilo. Kakor beremo v zapisniku občnega zbora, so zadrugniki »pozdravili to namero z glasnim odobravanjem in navdušenjem.« Tako je nastala Električna zadruga za Spodnjo in Zgornjo Šiško s sedežem v Spodnji Šiški.¹⁴

Ljubljanska mestna občina bržkone ni prav prijazno gledala na takšen razvoj, saj so ob vsakem povečanju mestne elektrarne razmišljali tudi o priključitvi

Šiške k njenemu omrežju. Leta 1925 je ostalo vse le pri pogovorih o ponudbi mestne občine za odkup združnega omrežja, pet let kasneje pa so stvar poprijeli bolj resno.

S širjenjem mestne elektrarne je skušala ljubljanska mestna občina razširiti njeno odvezno področje na celoto področje mesta. Leta 1932 je Mestna elektrarna ljubljanska oskrbovala z elektriko Ljubljano (z izjemo Šiške), Vič, Moste in Ježico. Elektrarna Česen pa direktno Šentvid z okolico, preko družbe »Elektra« pa Polje z okolico in s posredništvom Električne zadruge za Sp. in Zg. Šiško še ta dva kraja. Z razširitvijo svojih zmogljivosti pa si je mestna elek-

trarna napeljavala zadrage kar precej, le da bi se ta kupnina porabila za splošno korist. Predlagali so gradnjo nove hiralnice, a Šiškarji bi najraje zgradili le »manjšo ubožnico, ki bi bila na razpolago Šiškarjem, kateri bi se na stara leta počutili v Šiški udobnejše, kakor pa v Japljevi ulici.«¹⁹ Ko je leta 1934 že kazalo, da so zadevo rešili in je mestni svet 2. 10. 1934 odobril pogodbo o prevzemu in odkupu šišenske električne napeljave, pa do uresničenja tega ni prišlo.

PRODAJA OMREŽJA IN NAČRTI ZA ZAVETIŠČE

Šele tri leta zatem, potem ko je leta 1934 mestna elektrarna odkupila vse omrežje in vso elektriko elektrarne Česen (in del te tudi prodajala zadruzi v Šiški), so pogodbo 20. 11. 1937 končno podpisali.²⁰ Zadruga je s tem prodala mestu vse električne naprave od transformatorske postaje v Dravljah pa do transformatorskih postaj v Kosezah, Zg. in Sp. Šiški. Odkupnina je bila določena na 1,400.000 din, in se je v skladu s pogodbo morala uporabiti v splošno korist ali dobrodelne namene. Z njo naj bi dobrodelna Vincencijeva konferenca sv. Frančiška v Šiški zgradila zavetišče za uboge in sirote, kjer bi imeli prednost prebivalci Sp. in Zg. Šiške, nekaj letne podpore zavetišču pa bi dala tudi Mestna občina.

Pogodba je tudi določala ceno električnemu toku za združnike, ki bi 10 let plačevali 10 par za kWh nižje, kot je znašala cena toku po združni tarifi 1. 6. 1934. Tedaj pa je cena toka za »pogon« znašala od 1,50 do 1,15 din in za razsvetljavo od 2,90 do 2,70 s tem, da je pri večjem odjemu veljala nižja cena.²¹

Prav cena električnega toka, ki naj bi jo združniki plačevali po tej pogodbi (namreč 2,80 din; Mestna elektrarna je leta 1934 prodajala odjemalcem svetilni tok po 5.30 din/kWh), pa je sprožilo nasprotovanje dobršnega dela članstva taki pogodbi in nameravani likvidaciji zadruge.

V gostilni Stepic se je 26. 11. 1937 zbralo 25 združnikov, ki so nasprotovali sklenjeni pogodbi, saj je imel odbor od občnega zbora pooblastilo, da cena toka ne bo preseгла 2 din. Osnovali so akcijski odbor (tovarnar Lajovic, posestnik Černe, mizarski mojster Perko in Lombar) z nalogo, da preskrbi zadosti podpisov za sklic izrednega občnega zbora zadruge.²² Nad sto članov zadruge — vseh združnikov je bilo okoli 850 — je res novembra 1937 zahtevalo sklic izrednega občnega zbora o veljavnosti te pogodbe, nato pa je januarja 1938 takšno zahtevo predložilo nadzorstvu 222 združnikov.

Vodstvo zadruge pa je bilo mnjenja, da bi bil izredni občni zbor brez vsakega stvarnega pomena. Zadruga je dobivala tok od mestne elektrarne (MEL) in pogodba z njo se je iztekla konec leta 1937, nato pa »MEL ni bila dolžna dati toka«. Sicer pa je mestna občina že ob nastanku zadruge leta 1919 dovolila združno električno omrežje le do preklica, pač do-

Električna zadruga za Sp. in Zg. Šiško v Spodnji Šiški

registrovana zadruga z omejeno zavezo

Ljubljana 7

Dermotova ulica št. 40 — Telefon št. 3087.

Ček. račun 15.811.

»Glava firme« na dopisih Električne zadruge za Spodnjo in Zgornjo Šiško

trarna prizadevala vključiti v svoje konsumno območje tudi Šiško in od šišenske zadruge odkupiti omrežje, kakor je že prej prevzela omrežje električnih zdruget v Štepanji vasi in v Mostah.¹⁵

Ko je Mestna elektrarna leta 1930 s postavitvijo parne turbine povečala svojo zmogljivost, je že jeseni položila visokonapetostni kabel do Spodnje Šiške in nameravala priključiti Šiško na svoje omrežje.¹⁶

A kako prepričati električno zadrugo, da se vključi v omrežje mestne elektrarne? Zlepa ali zgrda. Poleti 1930 je mestna občina ljubljanska preklcala dovoljenje o obstoju združnega električnega omrežja na mestnem svetu, saj je bilo to dovoljenje izdano za drugi leta 1919 le začasno. Zahtevali so odstranitev električnega omrežja z mestnega sveta v enem mesecu ali pa dogovor o prevzemu.¹⁷

Mestna občina ni povečevala le elektrarne, temveč je težila za tem, da na področju Ljubljane oddaja tok le njena elektrarna. No, do podiranja električne napeljave v Šiški le ni prišlo, pač pa je mestna uprava omejevala širjenje združne napeljave, a banska uprava je ugodila pritožbi zadruge.¹⁸

Mestna občina (magistrat) je poskusila torej zlepa in začela so se dolgotrajna pogajanja med mestom in zadrugo o prevzemu njenega električnega omrežja. Šiškarji so hoteli od prodaje iztržiti čim več, zlasti pa so hoteli ohraniti ugodnosti pri plačevanju cenejšega toka. Ko so v ostali Ljubljani plačevali za kilovatno uro toka 5 din, so Šiškarji odšteli zanjo le 2,90 din.

Tako so se pogajanja vrтела okoli dveh vprašanj: cene omrežja in cene električnega toka za vnaprej. Mestna uprava je bila pripravljena plačati za elektri-

kler ne bo imela mestna elektrarna dovolj toka na razpolago. Ker vodstvo zadruga tako ni imelo moči, da izsili od občine še nižjo ceno toka — občni zbor zadruga je dal julija 1937 res načelstvu pooblastilo o prodaji, a tako da cena pogonskemu toku ne znaša 1 din za kWh, cena svetilnemu toku pa ne dosti več. In sklicanje izrednega občnega zbora bi »samo po nepotrebnem delalo hudo kri med člani«.

Ko je pogodbo med zadrugo in mestno občino odobrila še banska uprava, je 1. 4. 1938 mesto začelo s plačevanjem kupnine za omrežje in z oddajo toka v Šiški po ugodnostnih cenah, pač po določenih pogodbah. A med zadružniki so se razplamteli ogorčeni spori. Vodstvu zadruga, ki je s prodajo omrežja obstajala pač le formalno, se nikakor ni posrečilo, da bi zadrugo likvidiralo. Razdružitev pa je bila potrebna, da bi lahko s preostalim izkupičkom začeli z gradnjo šišenske ubožnice, kakor je zahtevala sklenjena pogodba.

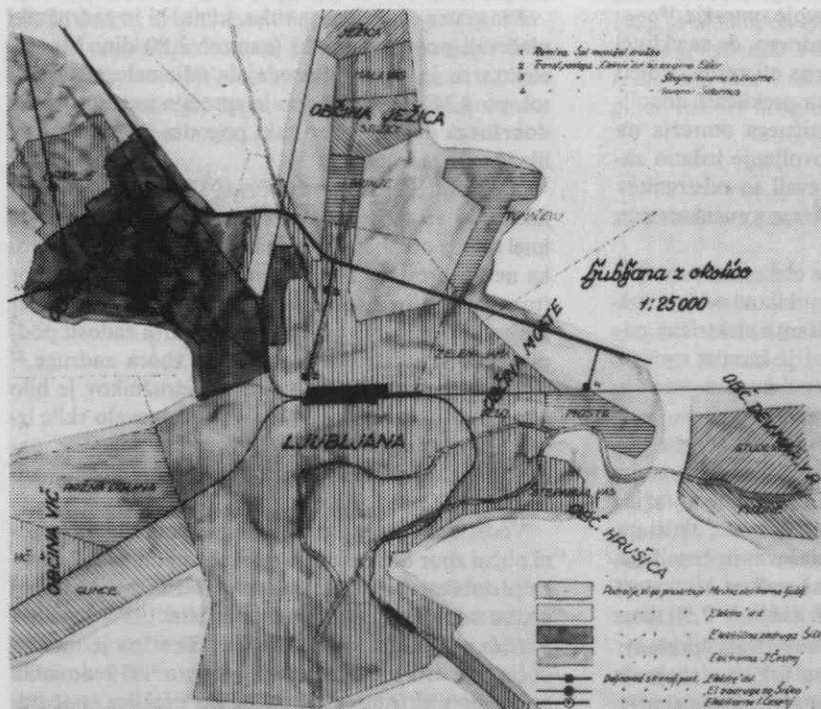
Vrstile so se zahteve po sklicu izrednega občnega zbora, ki so ga zahtevali nezadovoljni zadružniki, in ko je oktobra 1939 razpravljal občni zbor o likvidaciji zadruga, ni glasovalo zanjo 3/4 navzočih članov, saj so mnogi glasovali proti v dobri veri, da bo pa le mogoče obdržati zadrugo in imeti še cenejši tok za večno.²³ Kot so pritožniki zoper pogodbo zapisali, je na občne zборе leta 1937 in 1938 »zadružno načelstvo poklicalo policijsko asistenco in ni dopustilo niti najmanjše kritike o svojem poslovanju«. Na sodišču je teklo zoper pogodbo več tožb in čeprav je zadružno vodstvo v letu 1939 izključilo iz zadruga številne opozicionalce (spomladi 150 in jeseni še 100 članov), češ

da škoduje njihovo članstvo interesom zadružnikov, se je problem likvidacije zadruga vlekel naprej. Čakati je bilo treba na odločitev sodišča.

Tako je del zadružnikov zadrževal izpolnitev pogodbe iz leta 1937, saj zadruga ni mogla izročiti premoženja, posebej kupnine, za gradnjo zavetišča za uboge. Vodstvo zadruga je kupilo nekaj nepremičnin in jih v ta namen izročilo šišenski Vincencijevi konferenci,²⁴ a mestna občina je venomer opozarjala zadrugo, da bistvenega dela pogodbe ni izpolnila. Z začetkom gradnje so venomer odlašali in mestna uprava jim je rok razumevajoče podaljševala vse do januarja 1940.

Tedaj pa je mestna občina ljubljanska odpovedala pogodbo, ki jo je sklenila z zadrugo leta 1937, zahtevala vrnitev kupnine in vzpostavitev prejšnjega stanja. Mestna elektrarna je bila sicer tudi po 15. januarju 1940 pripravljena zagotavljati elektriko odjemalcem v Šiški, toda po običajnih cenah, ki so veljale v Ljubljani: 5 din za razsvetlavo in 1,25 do 2,50 din za pogon.²⁵ Ugodnosti za cenejši tok, ki so jo Šiškarji uživali od aprila leta 1938, je bilo konec.

Aprila 1938 so v Šiški izvolili gradbeni odbor za gradnjo zavetišča, ki mu je načeloval šišenski župnik dr. Modest Novak in maja sestavili program. Načrtovali so na prostoru severno od cerkve dvonadstropnico, v kateri bi bil otroški vrtec (za 30 do 40 otrok), dnevno zavetišče (za 50 otrok), zavetišče za stalne oskrbovance (30) in onemogle (10), spalnice za sestre in upraviteljico (7) ter gospodarske prostore. Uresničevanja tega pa se niso lotili »zaradi neurejenih prilik v Električni zadrugi«, čeprav bi skupna vsota 1,4 mi-

Preskrba Ljubljane z elektriko — odjemna področja (Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mesto Ljubljana, električne zadeve 1932)

lijona din tedaj zadoščala za stavbišče in hišo. Ko pa so si zadružniki prizadevali novembra 1941 za zopetno uveljavitev pogodbe in plačevanje cenejšega toka, pa za takšno zavetišče ne bi zadostovala niti dvakratna vsota.²⁶

ELEKTRIČNO OMREŽJE

Ko je leta 1934 že kazalo, da bodo Šiškarji prodali omrežje, za deset let pa ohranili ugodnost plačevanja poceni toka, so pregledali tudi zadružno električno omrežje. Takrat so ocenili omrežje v Zg. Šiški na 260.000 din, spodnješišensko pa na 404.000 din.

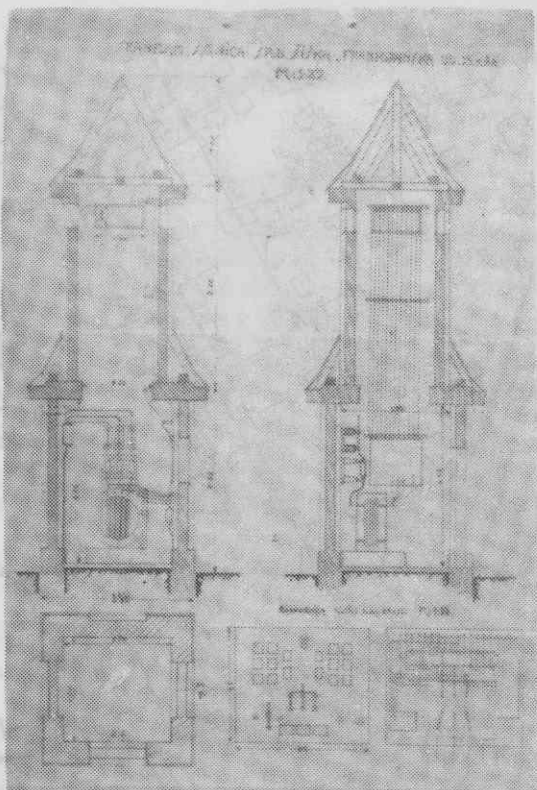
Omrežje v Zg. Šiški in Kosezah sta sestavljala tedaj dva prosta voda — eden nizke in drugi visoke napetosti — ter dve transformatorski postaji, od katerih je bila koseška grajena na močvirnem terenu in zato v precej slabem stanju. Tudi nizkonapetostno omrežje v Kosezah je bilo potrebno popravila. Od transformatorske postaje v Zg. Šiški (ta je bila v letih 1927 in 1936 povečana) je tekel visokonapetostni vod pod Šiškim hribom, nato pa kabel 80 cm globoko pod Tržno ulico do transformatorja, zgrajenega kmalu po letu 1918 na oglu Gasilske in Knezove ulice. Kabel visoke napetosti je potem tekel pod Verovškovo, Gubčevo in Frankopansko, kjer je bila spet transformatorska postaja.

Poleg voda visoke napetosti sta bila še voda nizke napetosti ob Gasilski cesti in Frankopanski ulici. Sredi 30. let je bilo precej prenovljeno omrežje v Zgornji Šiški (razen Pod hribom in na delu Vodnikove), pa tudi v Spodnji Šiški so precej aluminija že zamenjali z bakreno žico.²⁷

Skrb za javno razsvetljavo v Spodnji Šiški je bila na ramah mestne občine. Ta je tudi plačevala električni zadrugi pavšalni znesek za tok, ki ga je porabila razsvetljava ulic. Že oktobra 1920 so se dogovorili, da bo magistrat plačeval za 34 žarnic, ki so svetile v Spodnji Šiški, letno 5000 kron.

Tako so se tudi Šiškarji obračali na mesto, ko so želeli izboljšati javno razsvetljavo. Nekatere prošnje še danes kar sežejo v srce. Tako so leta 1923 hišni posestniki iz Lepodvorske ulice v prošnjo zapisali, da »se slavni magistrat lahko vsak večer prepriča, kako smo primorani z vsemi najemniki in podnajemniki vred, v prestolnici Ljubljani, svoj dom iskati, v temi tavati in tvegati svoje zdrave ude.« Svetilko so res namestili, kar je stalo okoli 220 din, toka pa je porabila letno 130 kWh.²⁸

Tik preden je aprila 1938 mestna elektrarna prevzela šišensko električno omrežje, je bilo na področju šišenske zadruge razsvetljenih dobrih 50 ulic in cest s skupaj 237 svetilkami. Celo noč je gorelo v Spodnji Šiški 159 cestnih svetilk, v Zgornji pa 67. Spodnja Šiška pa je imela nameščenih še 21 polnočnih svetilk. Tako so bile ulice razsvetljene največkrat s tremi do

Načrt transformatorja na Frankopanski ulici
(ZAL, Mestna elektrarna ljubljanska, 108)

petimi lučmi (navadno so jih postavili na križiščih). Bolj razsvetljene pa so bile glavne prometnice in ob Celovski cesti je tedaj gorelo do polnoči 41 svetilk, od te ure naprej pa 10 manj. Na Vodnikovi cesti pa je gorelo 23 javnih svetilk.²⁹

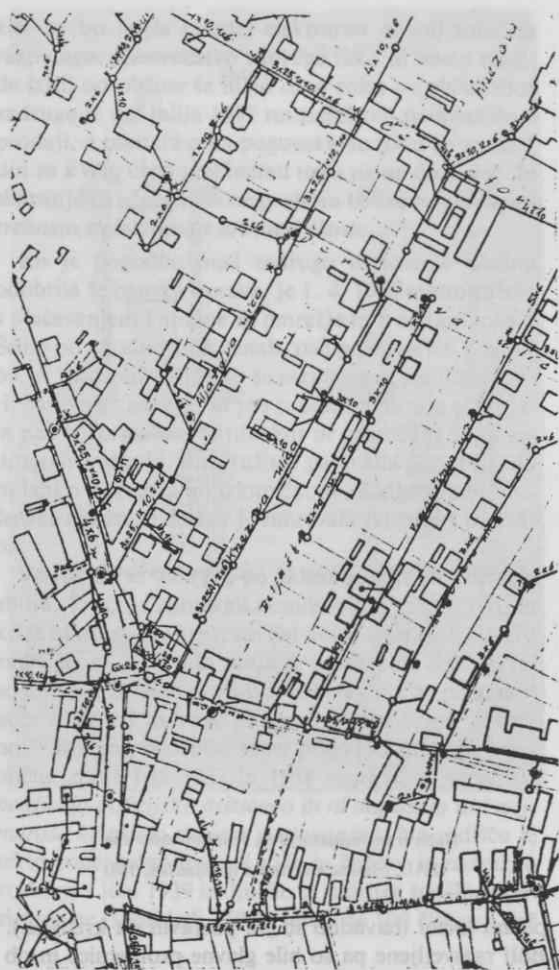
Kakšna pa je bila poraba električnega toka? Po podatkih za leto 1927 je spodnješišenska zadruga tedaj prodala 123.500 kWh, kupila pa za 12 % več (tolikšne so bile izgube na omrežju). Takrat je prodala za 50 % več toka kot v letu 1924/25 oz. za 26.900 kWh več kot leta 1926. Po združitvi obeh zadrug je bila poraba električne energije 307.000 kWh leta 1930, pet let zatem nad 373.000 ter leta 1938/39 že 495.000 kWh. Zlasti je v drugi polovici tridesetih let naraščala poraba toka v obrtniške in industrijske namene, nekaj manj pa toka za razsvetljavo.

leto	kupljen tok (kWh)	prodan tok (kWh)	izgube omrežja (%)
1930	398.160	307.023	20
1931	435.867		
1932	471.747		
1933*	448.287		
1934	447.720		
1935	470.871	373.470	16
1938/39		495.809	19

* Tedaj izgubi ECŽ (tramvaj) kot konzumenta.

Poraba električnega toka 1930—1939

Koliko članov pa je pravzaprav štela šišenska elek-

Del električnega omrežja v Spodnji Šiški med Celovško, Jernejevo (danes Milana Majcna), Verovškovo in Černetovo, 1934 — (ZAL, - MEL, 112)

trična zadruga? Še pred združitvijo je bilo v Zgornji Šiški okoli 120 članov zadruge, spodnješišenska zadruga pa je imela 280 zadržnikov. A tok je oddajala tudi drugim, saj je bilo leta 1927 priključenih v Spodnji Šiški 566 električnih števecv.

Leta 1930 je imela že združena Električna zadruga za Sp. in Zg. Šiško okoli 1300 števecv, na njenem omrežju je gorelo 8.000 žarnic in bilo priključenih za 150 konjskih sil motorjev. Pet let zatem je imela zadruga 755 članov, odjemalcev toka pa je bilo skoraj trikrat več, saj je bilo priključenih 2200 števecv. Tedaj je svetilo Šiškarjem 13.500 žarnic (nad 50 % več kot leta 1930), imeli pa so še 320 motorjev in še 1.100 drugih električnih aparatov.

Ko je januarja 1940 mestni magistrat zaradi neizpolnjenega določila pogodbe to razveljavil, je imela mestna elektrarna v Šiški 2989 odjemalcev, od teh pa je bilo nekdanjih zadržnikov in njihovih strank za dobri dve tretjini (2048).³⁰ Mestni magistrat je sodil,

da zadruga ni izpolnila zahtev pogodbe o nakupu električnega omrežja, saj so z gradnjo zavetišča v Šiški — zanj naj bi porabili 1,4 milijona din, kolikor je za omrežje plačalo mesto — odlašali iz leta v leto.

Mestna elektrarna je bila sicer tudi po 15. januarju 1940 pripravljena zagotavljati Šiškarjem tok, a po tedaj v Ljubljani običajnih cenah: po 5 din za kilovatno uro toka za razsvetlavo in od 1,25 do 2,50 din za kWh toka za pogon. A s tem je bilo prizadetih 2048 nekdanjih zadržnikov in njihovih strank, ki so se nadejali, da bodo — po določenih pogodbe — dobivali 10 let cenejši tok. Je pa le razlika, ali plačaš za kilovat 2,80 din ali pa 5 din!

Ta odločitev mestnega magistrata je sprožila v Šiški val negodovanja in pri županu Adlešiču je posredoval tudi krajevni odbor JRZ (Jugoslovanske radikalne zajednice) Spodnja Šiška ter se zavzemal, da bi ostala pogodba med zadrugo in mestom še nadalje v veljavi, kar bi bilo v korist njihove politične organizacije.³¹

Česar ni v treh letih uspelo zadržnemu vodstvu, je dosegel odločen sklep magistrata. Zadržniki so po hiteli in sklicali že februarja 1940 izredni občni zbor in sklenili likvidacijo zadruge, ki je sicer obstajala le še uradno. Za takšno odločitev je glasovalo na občnem zboru 306 članov, proti pa sta bila dva. Zadržniki so tako poskušali vzpostaviti spet prejšnje stanje in uveljaviti pogodbo, ki jim je omogočala cenejši tok. A uresničitev sklepa zadruge (in s tem pričetek gradnje zavetišča) so zadrževale nerešene pravde na sodišču. Razmere pa so se povsem spremenile po razpadu Jugoslavije aprila 1941.

Šele po razpadu Kraljevine Jugoslavije so zadržniki hitro spore poravnali in podpisali 24. 4. 1941 dogovor med vodstvom in opozicijo (ta je štela okoli 80 članov), »v očitni bojazni, da pri nastalih spremembah ne bodo več uživali take ugodnosti pri znižanju toka«. Mestna občina, ki se je desetletje dolgo pogajala z zadrugo o prevzemu električne napeljave, ni pristala v vojnih razmerah na vnovično vzpostavitev pogodbe. Župan Adlešič je utemeljeval svoje stališče z bistveno spremenjenimi razmerami, saj je bila dobava toka iz Česnove elektrarne in od KDE otežena in negotova pa tudi dražja, saj je bila Ljubljana tako odvisna od dobave električne energije s področja nemške okupacijske oblasti.³² Zadržniki so se kaj hitro pritožili na Visoki komisariat kot višje instanco in že 22. 6. 1941 predložili spomenico o tem.³³

Tako se je v reševanje šišenskih električnih zdrah vključila tudi italijanska okupacijska oblast in ekspert visokega komisariata ing. Luigi Laleschini je v imenu Zavoda za zadržništvo Ljubljanske pokrajine opozoril (italijanskega) podžupana Ljubljane, »da 700—800 članov [zadruge] iz Šiške, skoro vsi železniški delavci in uradniki, pričakujejo od italijanske uprave ono pravičnost, za katero so zaman prosili slovenske oblasti«. ³⁴ Pogajanja med zadrugo in mestnim poglavarstvom so se nadaljevala in župan Rupnik je maja 1943 sprejel sklep o dopolnitvah pogodbe

iz leta 1937, kar je junija 1943 visoki komisariat tudi odobril. Vincencijeva konferenca naj uredi zasilno zavetišče v društveni hiši na Drenikovi 36, štiri leta po vojni pa zgradi zavetišče. Zadrudniki so bili upravičeni do ugodnosti v plačevanju električnega toka še 7 let, 10 mesecev in 5 dni od dneva zopetnega uveljavljanja pogodbe naprej, upoštevaje, da povišanje cen vpliva tudi na Šiško ter da MEL dobavlja tok v okviru možnosti.³⁵

Del električne napeljave ob Celovški cesti (o. 1930)
(ZAL, fototeka POZ IIA/3-669)

Za zaključek poslovanja šišenske električne zadruge je skrbel likvidacijski odbor, ki sta ga vodila prejšnje načelnik Anton Babnik in podnačelnik Milan Cimerman. Zaključna seja tega odbora je bila oktobra 1943 v lokalih Centralne vinarne v Sp. Šiški. Bili so zadovoljni, ker so »*prepad, ki je nastal med zadrugo in MOL srečno in zadovoljno premostili*«, zadrudniki pa so uživali pogodbene ugodnosti. Kaže, da so nasprotovanja med člani zadruge, ki so se razvnela ob prodaji električnega omrežja, vendar premagali. Ali, kot je govoril načelnik: »*Ob dvanajsti uri smo se streznili vsi in spregledali. Podali si roke, postali pravi prijatelji in potegnili čez vse preteklo velik križ.*«

Premoženje zadruge so ohranili z nakupom nepremičnin, ki jih je imela v lasti in posesti Vincencijeva konferenca v Šiški. Ta naj bi uresničila še zadnjo željo vodstva zadruge: »*V Šiški naj se dvigne po vojni zavetišče, ki bo revežem v uteho in pomoč, bivšim zadrudnikom pa v čast in ponos.*«³⁶ Odlašanje z nameravano gradnjo pa je onemogočilo dolgo načrtovano gradnjo zavetišča in s povojnimi spremembami

na področju delovanja društev je zamrla Vincencijeva konferenca, bledel pa je tudi spomin na zadrudno organizirano elektrifikacijo Šiške.

OPOMBE

1. Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Mesto Ljubljana, Cod. III/56, 282 (citirano po M. Drnovšek, Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta do mestnega razvoja 1850—1914 . . . v: Zgodovina Ljubljane, Ljubljana 1984, str. 219). — 2. ZAL, Občina Spodnja Šiška, šk. 8/1, razsvetljava. — 3. Razvoj elektrifikacije Slovenije do leta 1945, Elektrogospodarstvo Slovenije, Ljubljana 1976, str. 82, omenja leta 1916 lokomobilno z dinamom 100 kW v vojaškem arzenalu v Spodnji Šiški. — 4. Slovenec, 28. 8. 1919, Ustanovni občni zbor Električne zadruge v Sp. Šiški, piše »o delu in uspehu pripravljalnega odbora v teku dveh mesecev . . . za napravo električne luči.« 5. ZAL, Okrožno gospodarsko sodišče v Ljubljani, Zadrudni register (Zadr.) VI/202 s spisom. Pomemben vir za poznavanje razvoja elektrifikacije v Šiški je prav obsežni spis Električne zadruge za Spodnjo in Zgornjo Šiško, ki vsebuje glavne podatke o obravnavani temi in ga v nadaljevanju često posebej ne navajamo. 6. ZAL, Mesto Ljubljana, Cod. III/77, Zapisniki mestnega sveta, 16. 9. 1919, str. 141. — 7. ZAL, Mesto Ljubljana, Reg. I., fasc. 1863, V 7e (397). — 8. Leta 1908 je začel graditi Ignacij Česen, lastnik žage in mlina v Brodu pri Tacnu hidroelektrarno zlasti za potrebe šentviške (mizarske) obrti. Elektrarna s turbino 200 KM in generatorji (150 kVa, 2,5 kV, 50 Hz) je začela obratovati leta 1910. Po prvi svetovni vojni je preskrbovala z elektriko še Dravljce, Trato in Podgoro in zato so jo leta 1929 povečali z dvema francisovima turbinama (po 514 KM) in generatorjema (po 510 kVA, 6,3 kW). Visokonapetostno energijo, ki jo je elektrarna prodajala zadrugam in družbi Elektra, je od leta 1934 v celoti kupovala Mestna elektrarna ljubljanska. Razvoj elektrifikacije Slovenije, 62, 161—162. — 9. ZAL, Mestna elektrarna ljubljanska (MEL), šk. 26. — 10. Jutro, 28. 9. 1920, Električna razsvetljava v Spodnji Šiški. — 11. ZAL, MEL, 26/107 (112). — 12. Na občinskih volitvah v Ljubljani aprila 1921 je od 1521 volivcev v Spodnji Šiški glasovala le dobra tretjina. Slovenec, 27. 4. 1921. — 13. ZAL, Zadr. VI/157 s spisom (Električna zadruga v Zgornji Šiški). — 14. kot opomba 12. — 15. ZAL, Mesto Ljubljana, Reg. I. fasc. 2109, II A515, 1932. — 16. Razvoj elektrifikacije Slovenije do leta 1945, Elektrogospodarstvo Slovenije: Ljubljana 1976, str. 135—136; — ZAL, Zadr. VI/202. Občni zbor električne zadruge v Spodnji Šiški 9. 5. 1926; — ZAL, Mesto Ljubljana, električne zadeve 28. 11. 1929 in 11. 3. 1931. — 17. ZAL, MEL, 26/107 (112), odgovor banu 24. 12. 1930. — 18. Kot opomba 15; — ZAL, MEL, 26/107 (234): »Mestna elektrarna je z odkupom omrežja stremela predvsem za tem, da ne bo imela več nobenega, ki bi v pomeriju mesta prodajal električno energijo.« — 19. Kot opomba 15. — 20. Pogodbo je odobril mestni svet 23. 11. 1937, banska uprava pa 1. 4. 1938, ZAL, MEL, 26/107 (110). — 21. ZAL, MEL, 27/112 (204), Cenik električnega toka 1934. — 22. ZAL, MEL, 26/107 (185), Policijsko poročilo 26. 11. 1937. — 23. ZAL, MEL, 26/107 (239). — 24. Vodstvo zadruge je do leta 1939 izročilo Vincencijevi konferenci nekdanje Šebenikovo posestvo v Knezovi 28 (stavbišče bivše tovarne za žganje in likerje), hišo na Drenikovi 40 in stavbni prostor ob Milčinskega ulici (glej op. 26). — 25. ZAL, MEL, 27/113 (236),

238). — 26. ZAL, MEL, 26/107 III. pola. — 27. ZAL, MEL, 73/107 (218). — 28. ZAL, Mesto Ljubljana, Reg. I., fasc. 1863, V 7e (458 sl.). — 29. ZAL, MEL, 27/112. — 30. ZAL, MEL, 26/107 (38) o letu 1930, (127) o letu 1935 in (236) o letu 1940. — 31. kot opomba 25 in dopis Krajevnega odbora JRZ Sp. Šiška l. 1940, ZAL, MEL, 27/114 (257).

32. ZAL, MEL, 27/114 (III. mapa), dopis mestnega poglavarstva Visokemu komisariatu za Ljubljansko pokrajino 22. 7. 1941. — 33. ZAL, MEL, 27/114, Spomenica 22. 6. 1941. — 34. ZAL, MEL, 27/114 (17—18), dopis zavoda za združništvo podžupanu 21. 12. 1942. — 35. prav tam, (38, 43). — 36. ZAL, Zadr. VI/202, Zapisnik seje 9. 10. 1943.

OBNOVA SLOVENSKE INDUSTRIJE V LETU 1945

JOŽE PRINČIČ

Po uradnih podatkih je skupna materialna škoda, nastala v II. svetovni vojni na ozemlju federalne Slovenije, znašala 1.867.755.545 dolarjev. Takratno Ministrstvo za industrijo in rudarstvo je na podlagi prijave podrejenih podjetij izračunalo, da je škode na industrijskih podjetjih za 142.236.000 dolarjev ali za 5,9 milijarde predvojnih dinarjev. Večji del te škode so pripisali nemškemu (95,8 %), le manjši del pa italijanskemu (4 %) in madžarskemu okupatorju.¹

Po nekaterih ocenah je povzročena škoda v slovenski industriji predstavljala 25 % ali celo 45 % njene celotne vrednosti,² po drugih so ostali njeni najpomembnejši industrijski objekti ohranjeni ali vsaj nebitveno prizadeti, tretji pa so trdili, da je bil »*produkcijski potencial*« Slovenije v času vojne od vseh jugoslovanskih »*pokrajin*« najmanj prizadet.³

Zaradi različne metodologije ugotavljanja vojne škode, pogosteje prehajanja podjetij iz pristojnosti enega ministrstva v pristojnost drugega, pa tudi zaradi stopnje ohranjenosti in strokovne obdelanosti arhivskega in drugega gradiva, je težko ugotoviti dejansko število v vojni poškodovanih podjetij ter celo točno število podjetij v letu 1945. Tako imamo na eni strani vrsto različnih seznamov v času vojne uničenih ali poškodovanih industrijskih podjetij: v evidenci Ministrstva za gradnje je bilo 123 takih podjetij, Načrtne komisije 94, Ministrstva za industrijo in rudarstvo 360 itd.⁴ Na drugi strani pa obstaja vrsta uradnih in neuradnih popisov industrijskih podjetij v letu 1945, po katerih naj bi bilo njihovo skupno število 948, 760, 449, 423, 351 ipd.⁵

Neizpodbitno je, da je v vojni precejšnja škoda utrpela slovenska usnjarska industrija, katere vrsta podjetij v Mariboru, Ptuj, Mokronogu, Št. Vidu pri Stični je bila popolnoma uničena. Nadalje tekstilna industrija, ki je imela 47 poškodovanih tovarn, od tega 3 uničene: Prva mariborska tovarna pletenin (Maribor), Texta (Maribor), Zelenka in Co. Lintex (Maribor). Lesna industrija je imela uničenih 40 % svojih zmogljivosti, od večjih tovarn: Remec in Co. (Duplica pri Kamniku), Tovarna tanina (Medvode), Impreks (Ribnica). V industriji papirja in celuloze so

precejšnjo škodo prijavile tovarne v Količevem, Ra-dečah, Krškem, Prevaljah, Mislinji, Vevčah in Gorič-anah. V kovinski industriji so bile najbolj prizadete: Kovina d.d. (Maribor), Štajerska železindustrijska družba (Zreče), Tovarna verig (Lesce), Mariborska livarna in tvornica kovin (Maribor), Splošna stavbna d.z o.z. (Maribor), Plamen (Kropa), Sava d.z o.z. (Jesenice), Jugoslovanska Metro d.z o.z. (Maribor). Med tremi slovenskimi železarnami, ki jim vojna tudi ni prizanesla, jo je najslabše odnesla Ravenska, ki so jo v času okupacije sklenili opustiti, zato je bila vrsta strojev odpeljana ali uničena.

Ostale industrijske panoge so bile manj prizadete. V kemični industriji so še največ škode imele: Zlatorog (Maribor), Jub d.z o.z. (Videm), Kemična tovarna Hrastnik, Kemična tovarna d.d. (Ljubljana Moste), Kemična tovarna v Podnartu, Unio (Maribor) in Savinjska tovarna barv in lesnih izdelkov (Mozirje). V industriji gradbenega materiala, poleg večjega števila opekarn, apnenic in kamnolomov, Steklarna Hrastnik, Steklarna Rogaška Slatina in tovarna brusov Franc Swaty v Mariboru. V živilski industriji Državna oljarna v Framu, valjni mlin v Mariboru (Franz Ludvik in sinovi), Jugoalko (Maribor), Sana (Hoče), Gostilničarska pivovarna (Laško).

Po vseh izračunih je bila največja škoda storjena rudarstvu, predvsem zaradi nenačrtnega, prekomernega in nestrokovnega izkoriščanja v času okupacije. Izmed premogovnikov so bili zelo prizadeti rudniki Trbovlje, Zagorje, Kočevje, Senovo, Globoko in Laško, od drugih rudnikov pa rudnik v Mežici in rudnik kaolina v Prapretnem.

Od električnih central so bile poškodovane hidroelektrarne (HE) v Žireh, Fali, Dravogradu, Tržiču (HE Born in 3 industrijske HE Tekstilne tovarne Glanzmann in Gassner), HE v Bohinju je bila popolnoma uničena. Vse ostale centrale so bile v slabem stanju, ker je med vojno primanjkovalo materiala in strokovnega osebja za vzdrževanje. Poškodovani so bili daljnovodi in transformatorske postaje, posebno še v severovzhodnem delu Slovenije.

V predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega